

**GLOBALLASHUV VA MILLIY IDENTITET TADQIQIGA DOIR
NAZARIY YONDASHUVLAR TAHLILI
(O'ZBEK OLIMLARI MISOLIDA)**

Toshmurodov Husanjon Erkinovich

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti mustaqil tadqiqotchisi

husanboy3223@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda globallashuv jarayonlari sharoitida milliy identitet muammosini tadqiq etishga doir o'zbek olimlarining nazariy yondashuvlari tahlil qilinadi. Globallashuvning siyosiy-falsafiy va ijtimoiy-iqtisodiy tahlili, milliy identitetning antropologik, aksiologik, qiyosiy-falsafiy hamda ijtimoiy-siyosiy jihatlariga bag'ishlangan S. Otamurodov, B. Umarov, Sh. Madayeva, Z. Odinayeva, M. Ravshanova, X. Kadirova, A. Xursandov, X. Soqiyev va D. Kalandarovaning ishlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek ilmiy adabiyotida milliy identitet globallashuv sharoitida statik emas, balki ko'p qatlamli, dinamik hamda turli ijtimoiy-madaniy omillar ta'sirida shakllanuvchi hodisa sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: globallashuv, milliy identitet, milliy o'zlikni anglash, identiklik antropologiyasi, aksiologik yondashuv, axborotlashgan jamiyat.

Annotation: This thesis analyzes the theoretical approaches of Uzbek scholars to the study of the problem of national identity under the conditions of globalization processes. It provides a comparative analysis of the works of S. Otamurodov, B. Umarov, Sh. Madayeva, Z. Odinayeva, M. Ravshanova, X. Kadirova, A. Xursandov, X. Soqiyev, and D. Kalandarova, which are devoted to the political-philosophical and socio-economic analysis of globalization, as well as to the anthropological, axiological, comparative-philosophical, and socio-political aspects of national identity. The research findings show that in Uzbek scholarly literature, national identity under conditions of globalization is interpreted not as a static phenomenon, but as a multilayered, dynamic phenomenon shaped by the influence of various socio-cultural factors.

Keywords: globalization, national identity, national self-awareness, anthropology of identity, axiological approach, information society.

Kirish: Globallashuv XX asr oxiri -XXI asr boshlarida ijtimoiy fanlarning markaziy tadqiqot obyektlaridan biriga aylandi. Iqtisodiy, siyosiy va madaniy jarayonlarning transmilliylashuvi milliy davlat va milliy identitet institutlariga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda, bu esa ijtimoiy fanlar oldida globallashuv va milliy identitet o'rtasidagi murakkab dialektik munosabatni nazariy jihatdan izohlash zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Muammoning dolzarbligi shundaki, bir tomondan globallashuv madaniy unifikatsiya va gomogenizatsiyaga olib keladi, degan tasavvur keng tarqalgan bo'lsa, ikkinchi tomondan amaliyot ko'rsatadiki, milliy va etnik identitetlar zaiflashish o'rniga ko'pincha yangi shakllarda mustahkamlanmoqda. Ushbu ziddiyat turli nazariy maktablar tomonidan har xil talqin qilinadi, bu esa mavzuni tizimli tahlil qilishni taqozo etadi.

Tadqiqotning maqsadi globallashuv va milliy identitet o'rtasidagi munosabatni izohlovchi o'zbek olimlarining nazariy yondashuvlarini tizimlashtirish va qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: 1) globallashuvning siyosiy-falsafiy va ijtimoiy-iqtisodiy tahliliga bag'ishlangan milliy tadqiqotlarni aniqlash; 2) milliy identitet muammosining antropologik, aksiologik va ijtimoiy-siyosiy jihatlarini yorituvchi ishlarni tavsiflash; 3) ikki tadqiqot yo'nalishi kesishgan nuqtalardagi nazariy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqot uslubiy jihatdan tizimli adabiyotlar tahliliga asoslanadi. Manba sifatida O'zbekistonda 2006-2022-yillar oralig'ida chop etilgan, globallashuv va milliy identitet muammosiga bevosita bag'ishlangan monografiyalar hamda dissertatsiyalar avtoreferatlari tanlab olindi. Xususan, S. Otamurodov va B. Umarovning globallashuvning siyosiy-falsafiy va ijtimoiy-iqtisodiy ziddiyatlariga bag'ishlangan ishlari, Sh. Madayevaning identiklik antropologiyasiga oid monografiyasi, Z. Odinayeva va M. Ravshanovanning milliy identitetni aksiologik hamda qiyosiy-falsafiy nuqtai nazardan tadqiq etgan dissertatsiyalari, shuningdek X. Kadirova, A. Xursandov, X. Soqiyev va D. Kalandarovanning milliy identitetning ijtimoiy-siyosiy, mintaqaviy-etnik va axborotlashgan jamiyat konteksidagi jihatlarini yorituvchi tadqiqotlari tahlil predmeti sifatida tanlandi.

Tahlil qiyosiy-tavsifiy va kontseptual tahlil metodlari yordamida amalga oshirildi. Har bir ish o'zining predmeti, tadqiqot metodologiyasi va globallashuv identitet munosabatini izohlash tarzi bo'yicha ko'rib chiqildi.

Tahlil va natijalar: O'zbek olimlari orasida globallashuv va millat munosabatini tizimli siyosiy-falsafiy tahlil qilgan dastlabki ishlardan biri S. Otamurodovning tadqiqotidir. Muallif globallashuvni nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy-mafkuraviy hodisa sifatida ko'rib chiqib, uning millat va milliy davlat institutlariga ko'rsatadigan ta'sirini tahlil qiladi hamda globallashuv sharoitida milliy manfaatlarni himoya qilishning nazariy-amaliy jihatlarini yoritadi. Otamurodovning yondashuvda globallashuv milliy davlatchilikni bekor qiluvchi emas, balki uni yangi sharoitlarga moslashtirishni taqozo etuvchi ob'ektiv jarayon sifatida talqin qilinadi.

B. Umarov o'z tadqiqotida globallashuvni bir yoqlama ijobiy hodisa sifatida emas, balki iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy sohalaridagi ichki ziddiyatlarga to'la murakkab jarayon sifatida tahlil qiladi. Uning yondashuvda globallashuvning ma'naviy sohada ziddiyatlari, xususan, milliy qadriyatlar va umumjahon standartlari o'rtasidagi keskinlik alohida o'rin egallaydi, bu esa milliy identitet muammosini iqtisodiy globallashuv konteksti bilan bevosita bog'lab tahlil qilish zaruratini ko'rsatadi.

Milliy identitet tushunchasini falsafiy-antropologik nuqtai nazardan chuqur tadqiq etgan ishlardan biri Sh. Madayevaning monografiyasidir. Muallif identiklikni statik, azaliy berilgan xususiyat emas, balki inson va jamiyat taraqqiyoti davomida shakllanadigan, tarixiy-madaniy omillar ta'sirida o'zgaruvchan hodisa sifatida talqin qiladi. Ushbu yondashuv identiklik antropologiyasini mustaqil tadqiqot yo'nalishi sifatida asoslashga xizmat qiladi va milliy identitetni tahlil qilishning nazariy-metodologik asoslarini kengaytiradi. Z. Odinayeva o'z tadqiqotida o'zbek milliy identikligini aksiologik, ya'ni qadriyatlar nazariyasi nuqtai nazaridan tahlil qiladi, milliy identitetning shakllanish tamoyillari va qonuniyatlarini falsafiy-konseptual jihatdan asoslaydi. Bu yondashuv milliy identitetni nafaqat tarixiy-madaniy, balki aksiologik tuzilma sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

Qiyosiy-falsafiy yo'nalishda M. Ravshanovanning tadqiqoti diqqatga sazovor bo'lib, unda Yaponiya va O'zbekiston xalqlarining milliy identikligi falsafiy-komparativ jihatdan tahlil qilinadi. Bunday qiyosiy yondashuv milliy identitetning

umumbashariy va mahalliy-o'ziga xos jihatlarini aniqlashtirishga, shuningdek turli sivilizatsion-madaniy kontekstlarda milliy o'zlikni anglash mexanizmlarining o'xshash va farqli tomonlarini ko'rsatishga xizmat qiladi. Milliy identitetning mintaqaviy-etnik xususiyatlarini tadqiq etishda X. Kadirovaning ishi muhim o'rin tutadi, unda qoraqalpoq xalqining milliy identiklik xususiyatlari sotsiologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Bu tadqiqot O'zbekistondagi ko'p millatli jamiyat sharoitida milliy identitetning yagona shablon bo'yicha emas, balki har bir xalqning o'ziga xos tarixiy-madaniy sharoitlariga mos ravishda shakllanishini ko'rsatadi.

A. Xursandov esa yoshlar ijtimoiylashuvi jarayonida milliy-siyosiy identifikatsiyaning namoyon bo'lish xususiyatlarini siyosatshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq etadi. Ushbu tadqiqot milliy identitetning nafaqat madaniy-tarixiy, balki siyosiy sotsializatsiya jarayoni bilan ham chambarchas bog'liqligini, xususan, yosh avlodning milliy-siyosiy o'zligini anglashida ijtimoiy institutlarning rolini ko'rsatib beradi. Axborotlashgan jamiyat sharoitida identitet transformatsiyasi masalasi X. Soqiyevning tadqiqotida markaziy o'rin egallaydi, unda shaxs identikligining shakllanish xususiyatlari axborotlashgan jamiyat kontekstida tahlil qilinadi. D. Kalandarova esa axborotlashgan jamiyatda ijtimoiy identiklik shakllanishida diniy omilning o'rnini o'rganadi. Ikkala tadqiqot ham globallashuv va axborotlashuvning o'zaro chambarchas bog'liq jarayonlar ekanligini, ular zamonaviy identitet shakllanishiga bir vaqtning o'zida ham imkoniyat, ham tahdid sifatida ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.

Xulosa: O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek ilmiy adabiyotida globallashuv va milliy identitet o'rtasidagi munosabat bir necha nazariy-metodologik yo'nalishda tadqiq etilgan. Siyosiy-falsafiy va ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlar globallashuvni milliy davlatchilik va milliy manfaatlar nuqtai nazaridan, uning ichki ziddiyatlarini hisobga olgan holda tahlil qiladi. Antropologik-falsafiy yondashuv identiklikni tarixiy-dinamik hodisa sifatida talqin qilsa, aksiologik va qiyosiy-falsafiy tadqiqotlar milliy identitetni qadriyatlar tizimi va boshqa xalqlar tajribasi bilan qiyoslagan holda o'rganadi. Ijtimoiy-siyosiy va mintaqaviy-etnik yo'nalishdagi ishlar milliy identitetning ko'p millatli jamiyat va yosh avlod sotsializatsiyasi kontekstidagi xususiyatlarini, axborotlashgan jamiyat kontekstidagi tadqiqotlar esa identitet transformatsiyasining zamonaviy omillarini ochib beradi.

Umumiy xulosa sifatida ta’kidlash mumkinki, o’zbek ilmiy adabiyotida globallashuv milliy identitetni to’liq yo’q qiluvchi emas, balki uni transformatsiya qiluvchi, ko’p qatlamli va dinamik hodisaga aylantiruvchi jarayon sifatida talqin qilinadi. Bu xulosa kelgusi tadqiqotlar uchun globallashuv sharoitida milliy identitetning konkret ijtimoiy-madaniy va mintaqaviy kontekstlardagi transformatsiyasini yanada chuqur empirik tadqiq etish zaruratini ko’rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Otamurodov S. Globallashuv va millat (siyosiy-falsafiy tahlil). - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
2. Umarov B. Globallashuv ziddiyatlari: iqtisodiy, ijtimoiy va ma’naviy jihatlar. - Toshkent: Ma’naviyat, 2006.
3. Madayeva Sh. Identiklik antropologiyasi. - Toshkent: Noshir, 2015.
4. Odinayeva Z. O’zbek milliy identikligi aksiologik tamoyil va qonuniyatlariga falsafiy-konseptual yondashuv: Falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2020.
5. Ravshanova M.M. Yaponiya va O’zbekiston xalqlari milliy identikligining falsafiy-komparativ tahlili: Falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2022.
6. Kadirova X. Qoraqalpoq xalqining milliy identiklik xususiyatlari: Sotsiologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2020.
7. Xursandov A. Yoshlar ijtimoiylashuvida milliy-siyosiy identifikatsiyaning namoyon bo’lish xususiyatlari: Siyosiy fanlar bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2020.
8. Soqiyev X. Axborotlashgan jamiyatda shaxs identikligining shakllanish xususiyatlari: Falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2022.
9. Kalandarova D. Axborotlashgan jamiyat ijtimoiy identikligi shakllanishida din omili: Falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2020.